

Marianne Lind. Flyt i språkproduksjonen. Norsk tidsskrift for logopedi. 2004, nr 1, side 21-26.

Dette er forfatters manuskriptversjon av artikkelen. For originalversjon, ta kontakt med Norsk logopedlag / Norsk tidsskrift for logopedi

<http://norsk-logopedlag.no/>

Flyt i språkproduksjonen*

Marianne Lind, Bredtvet kompetansesenter

Innledning

Flyt – vanligvis kalt taleflyt – er en sentral og sammensatt variabel vi bruker når vi beskriver, kartlegger og vurderer den muntlige språkproduksjonen til barn, unge og voksne med en eller annen form for språk- og/eller talevanske. For noen typer språk- og talevansker, som stamming og løpsk tale, er flyt, eller mangelen på flyt, hovedsymptomet ved vansken, og vi snakker da også om disse vanskene som taleflytvansker. I forbindelse med andre vansker, som for eksempel afasi, dysartri og apraksi, er flyt en av flere sentrale variabler i diagnostiseringen. Ofte bruker vi denne variabelen som en binær størrelse, det vil si at vi karakteriserer språkproduksjonen som enten flytende eller ikke-flytende, og karakteristikken gis på grunnlag av subjektive, intuitive oppfatninger snarere enn konkrete målinger. I denne artikkelen skal vi kort problematisere begrepet flyt i språkproduksjonen ved å se på ulike former for og grader av flyt, og vi skal beskrive ulike språklige kilder til flyt og måter å måle flyt på. Vi kommer ikke til å gå inn på ulike underliggende årsaker til taleflytvansker (motoriske, lingvistiske osv).

Vi skal hovedsakelig konsentrere oss om lingvistiske symptomer på flyt eller ikke-flyt, men vi kommer også inn på at flyt-problematikken er nært knyttet til språkprosessering (psykolingvistiske aspekter) og språkbruk i ulike situasjoner (sosiolingvistiske aspekter). Vi vil se at flyt må vurderes i forhold til mange dimensjoner: talestrømmen, innholdet og interaksjonen. Uavhengig av de ulike innfallsvinklene til problemfeltet og de forskjellige manifestasjonene av flyt, må vi alltid stille oss spørsmålet om hvor grensen går mellom den "perfekte" og den akseptable flyten. Absolutt alle språkbrukere – også de uten noen form for språk- eller talevanske – har elementer av ikke-flyt i de språklige ytringene sine, og det er viktig at både vi og ikke minst klienten/brukeren/pasienten kan akseptere et visst nivå av ikke-flyt. I forhold til noen klienter kan det være viktig å ta opp nettopp dette poenget og arbeide for en akseptabel og hensiktsmessig form for taleflyt snarere enn en "perfekt" taleflyt. Det kan for noen for eksempel bety at man arbeider for å få opp hastighet og prosodisk flyt, samtidig som man arbeider med å godta at artikulatoriske feil ikke nødvendigvis spiller så stor rolle og ikke alltid behøver å rettes på, mens det for andre kan få helt andre utslag i forhold til tiltak.

* Denne artikkelen ble opprinnelig publisert i *Norsk tidsskrift for logopedi*, nr. 1, 2004 (s. 21-26)

Hva er flyt i språkproduksjonen?

Flyt brukt i forbindelse med språkbruk er et svært vidt begrep, for eksempel snakker vi om å være flytende i et fremmedspråk eller andrespråk, og da tenker vi ikke bare på det å kunne snakke i ett over en viss tid (sammenhengende artikulering), men også om det å ha et stort og variert ordforråd, å kunne snakke sammenhengende (koherent) ved hjelp av innholdsmettede ytringer, å kunne bruke språket fritt og uproblematisk i mange og ulike sosiale sammenhenger og å kunne "leke" med språket (være språklig nyskapende). I denne vide betydningen kan flyt også brukes i forbindelse med språkbruksvariasjon hos normalspråklige morsmålstalere (Fillmore [1979] 2000), og trolig kan de færreste av oss da sies å være 100 % flytende.

Flyt blir i dette perspektivet en egenskap ved individets språkproduksjon som kommer til syne både i det språklige innholdet (i ordvalg og tekststruktur) og i den språklige formen (i grammatisk konstruksjon av ytringer og i artikulering), og dermed også i de valg som foretas i forhold til den språklige og ikke-språklige sammenhengen (konteksten). Flyt blir også en egenskap som varierer langs en skala (mer eller mindre flyt) snarere enn et enten-eller fenomen (flyt eller ikke-flyt). I vid forstand er flyt også en egenskap ved språklige interaksjoner – samtaler, dialoger. Da er ikke graden av flyt noe som kan tilskrives bare den ene deltakeren i samtalen, men noe som oppstår i samspillet mellom deltakerne. Vi kan altså snakke om flyt både i forhold til taleproduksjonen (muntlig flyt, taleflyt), til innholdet i ytringene (semantisk flyt, innholdsflyt) og til samspillet i samtalen (dialogisk flyt, kommunikasjonsflyt). Siden flyt kan brukes om så mange aspekter ved språkbruk, må vi, når vi skal kartlegge fenomenet, først bestemme oss for hva slags type flyt vi vil vite noe om, og vi må regne med å bruke ulike målemetoder i forhold til ulike typer flyt.

I forbindelse med språk- og talevarianser brukes flyt ofte med en noe snevrere betydning. For det første fokuserer vi oftest på individets språkproduksjon. Vi er, i alle fall tradisjonelt, mindre opptatt av hvordan flyt kan være en egenskap ved interaksjoner. For det andre fokuserer vi på egenskaper ved selve talestrømmen. Flytende tale blir sidestilt med en jevn, rytmisk og uanstrengt språkproduksjon. Flyten i talestrømmen er avhengig av både kognitive og motoriske evner, slik som evner til å planlegge og utføre ordmobilisering, grammatisk konstruksjon og artikulering. Disse evnene har igjen sammenheng med evner til blant annet hukommelse, konsentrasjon og oppmerksomhet.

Hvordan måler vi flyt?

Når vi skal kartlegge flyt i denne litt snevrere betydningen av begrepet, er det flere faktorer ved språkproduksjonen vi må undersøke, blant annet talehastighet, ytringslengde, pauser, prosodi, artikulasjon og reparasjon (Marshall 2000). Nedenfor skal vi beskrive hver av disse faktorene nærmere. Det er imidlertid viktig å huske at flyt er resultat av et samspill mellom flere faktorer, og at vi derfor må basere bedømmelsen av flyt på flere typer målinger og et helhetsinntrykk av språkbruken.

Siden taleflyt varierer med språkbrukssammenhengen (for eksempel spontantale kontra høytlesning, kjent kontra ukjent samtalepartner), er det også viktig at vi er oss bevisste hva slags type kommunikasjonssammenheng vi bruker for å undersøke flyt. Ofte vil vi være interesserte i å få vite noe om flyten i spontantale, og da må vi forsøke å kartlegge dette ved å basere målingene våre på lydopptak fra situasjoner der vi finner denne typen språkbruk (for eksempel samtaler eller bildebeskrivelser). For å få til en systematisk kartlegging og dokumentasjon er det viktig at det språklige materialet vi bruker som grunnlag, er tatt opp på lydbånd. Ofte vil vi også måtte transkribere materialet, altså skrive ned det som sies (ortografisk eller med lydskrift avhengig av problemstilling og presisjonsnivå). Når vi transkriberer slikt materiale, er det viktig at vi ikke "redigerer" stoffet, men skriver ned alt som sies, også gjentakelser, forsnakkelser, påbegynte, men ikke fullførte ord og lignende, og at vi markerer pauser i talestrømmen (se nedenfor om pausemarkering). Hvis materialet vårt består av en samtale, bør vi også skrive ned – på samme "uredigerte" måte – det samtalepartneren sier, både fordi det enkelte individs språkproduksjon påvirkes både i form og innhold av samtalepartnerens språkproduksjon, og fordi en normalspråklig talestrøm også inneholder elementer av ikke-flyt. Dermed utgjør samtalepartnerens ytringer en form for norm som vi kan bruke når vi vurderer graden av flyt/ikke-flyt hos en person med språk- og talevansker.

Talehastighet

Tempoet eller talehastigheten er med på å gi oss et inntrykk av graden av flyt i talestrømmen. Det er viktig å skille talehastighet fra artikulasjonshastighet. Artikulasjonshastighet er tempo i produksjonen av alle vokale elementer i en ytring og inkluderer ikke eventuelle pauser, mens talehastighet er tempoet i produksjonen av ytringen som helhet, inkludert pauser. Vi kan beregne talehastigheten i antall ord per minutt (ord/min) og bruke stoppeklokke for å beregne start- og slutt punkt i talestrømmen. For å få et så riktig resultat som mulig bør vi ta flere

målinger og beregne gjennomsnittet. Ord eller orddele som gjentas (for eksempel ved stamming) teller vi som ett ord; det samme gjelder avbrutte ord (dersom ordet ikke er avbrutt så tidlig at vi ikke kan være sikre på at det faktisk er et ord, jf. at enkelte ord avbrytes etter første lyd).

Den normale talehastigheten varierer sterkt, fra person til person og i forhold til språkbrukssituasjon. For eksempel viser en del studier at høytlesning har et lavere tempo enn spontantale (se referanser i Laver (1994:541), Shipley & McAfee (1998:112)). Det finnes også studier med motsatt resultat (se referanser i Almberg (2000)). Faktorer som kjønn, alder og ytringslengde spiller også i noen grad inn (Almberg 2000). Fordi den normale variasjonen er stor, er det vanskelig å sette opp noen absolutt norm å måle talehastighet mot. Laver (1994:542) foreslår som en tommelfingerregel at vi kan regne flere enn 240 ord/min som raskt og færre enn 160 ord/min som sakte. Vel så nyttig som et slikt grovt anslag kan det være å bruke den aktuelle (normalspråklige) samtalepartneren som norm. Det vil si at vi ved å beregne talehastigheten til denne språkbrukeren også kan få en pekepinn om den relative talehastigheten til den personen vi primært kartlegger. Vurderingen av talehastigheten bør også ses i forhold til språkbrukerens kommunikative evner for øvrig. Hvilken virkning har tempoet på kommunikasjonen? Vil et økt eller minsket tempo føre til en forbedret kommunikasjon?

Ytringslengde

Ytringslengde er en faktor som ikke bare påvirker talehastigheten, men også taleflyten. Mange korte ytringer (1-4 ord per ytring) bidrar til at taleproduksjonen blir oppstykket og ikke-flytende. Ytringslengde kan måles ved å regne ut gjennomsnittlig ytringslengde (GYL) i en viss mengde taleproduksjonen, for eksempel ti minutters samtale. Man teller da opp antall ord og ytringer produsert av språkbrukeren og finner frem til gjennomsnittet ved å dele ord på ytringer (ord/ytring). En ytring er definert som det som sies mellom to pauser eller andre typer avbrudd (for eksempel gjentakelser). *Jeg skal reise til til til Sandefjord i morgen* består dermed av to ytringer: *jeg skal reise* og *til Sandefjord i morgen*. Når man regner ut gjennomsnittlig ytringslengde i barnespråk er det vanlig å utelate visse elementer fra beregningene. Det gjelder blant annet ytringer som barnet hermer etter en annen språkbruker, ytringer som blir avbrutt av en eller annen ytre omstendighet, uforståelige ytringer, ytringer som består av vers, rim, regler osv, opptellinger eller oppramsinger, repetisjoner og reformuleringer, faste fraser som *hei, takk* osv (se Shipley & McAfee 1998:199). Hos

språkbrukere med en språk- eller talevanske, kan det bli lite igjen hvis alle slike elementer utelates. Det viktigste er imidlertid at man teller på samme måte i all dokumentasjon (kartlegging og evaluering) i forhold til den samme klienten og den samme typen språkvanske.

For å kunne vurdere ytringslengden trenger vi igjen en normalspråklig norm å forholde oss til. Generelt kan vi si at en gjennomsnittlig ytringslengde på fem eller lavere vil bidra til et inntrykk av ikke-flytende tale. For å skaffe oss en normalspråklig norm, kan vi bruke en normalspråklig samtalepartner (som beskrevet for talehastighet ovenfor), men det finnes også undersøkelser av ytringslengde i normalspråket som vi kan bruke som utgangspunkt. For eksempel hadde språkbrukerne i materialet fra talemålsundersøkelsen i Oslo på 1970-tallet i gjennomsnitt mellom 8,5 og 10,5 ord per ytring (referert i Lind et al (2000:164)).

Pauser

I talespråksproduksjon finner vi ulike typer pauser. Vi kan skille mellom stille pauser og fylte pauser. Stille pauser er kortere og lengre tidsrom (fra ca 0,2 sekunders varighet og oppover) uten fonasjon i talestrømmen (det vil si uten luftstrøm gjennom strupehodet). Fylte pauser kan vi definere som ikke-verbale vokaliseringer av kortere eller lengre varighet, slik som *øh*, *ehm* og lignende. På norsk er det vanligvis fremre, relativt åpne, lange vokaler som blir brukt i fylte pauser (/e, ø, æ/), eventuelt i kombinasjon med en bilabial nasal lukkelyd (/m/) (Levelt 1989, Cruttenden 1997).

Pauser opptrer på ulike steder i talestrømmen, både mellom og inne i turkonstituerende enheter. En turkonstituerende enhet er en ytring av varierende lengde (enkeltord, frase, setningsemne, setning) som kan gi et selvstendig bidrag til samtalen (se Svennevig (1995) eller Lind et al (2000:kap. 7) om turbegrepet). Pauser som finnes inne i turkonstituerende enheter, er gjerne eksempel på det vi kaller kognitive pauser, det vil si pauser som avslører noe om den språklige produksjonsprosessen (for eksempel at språkbrukeren leter etter et ord), men slike pauser inne i turkonstituerende enheter kan også ha retorisk funksjon, for eksempel ved å signalisere at det som nå følger, er viktig. Språkbrukere med taleflytvansker har ofte en uforholdsmessig stor andel pauser, fylte pauser, interjeksjoner og faste uttrykk i de språklige ytringene sine.

Pauser som opptrer mellom turkonstituerende enheter er normalt svært korte (ofte langt mindre enn ett sekund), og slike pauser omtales gjerne som mellomrom snarere enn pauser. Når et slikt mellomrom blir merkbart lengre enn normalt (ett sekund og mer), kan vi snakke om en meningsbærende pause. Ofte får en slik pause mening i interaksjonen, for eksempel som et signal fra mottakeren om at vedkommende ikke kan eller vil gi en såkalt forventet respons (se Svennevig 1995, Lind et al 2000:kap. 7).

Oppsummerende kan vi si at både lengde og plassering sier oss noe om pausens funksjon. En kombinasjon av mange pauser, lange pauser og pauser som er plassert inne i turkonstituerende enheter – eventuelt inne i ord – vil gi et inntrykk av en mindre flytende talestrøm.

Når vi skal markere pausene i det talespråksmaterialet vi skal undersøke (det vil si transkripsjonene av opptakene våre), er det hensiktsmessig å skille i alle fall mellom normallange og lange pauser. En normallang pause er da en pause av under ett sekunds varighet, og en lang pause er en pause av mer enn ett sekunds varighet. Lengden på pausen kan vi markere med for eksempel henholdsvis en og to prikker eller streker (punktum eller bindestrek), alt etter hva vi synes er enklest å lese i transkripsjonen. Lange pauser som er merkbart lange (anslagsvis 2-3 sekunder og lengre) kan vi gjerne angi lengden på, for eksempel ved å måle med stoppeklokke eller ved å telle jevnt (ett-tusen-og-en, ett-tusen-og-to osv).

Prosodi

En annen faktor som påvirker taleflyten, er prosodien eller de "melodiske" aspektene ved talespråk. Prosodiske trekk oppfatter vi som variasjon innen intonasjon (setningsmelodi), tonelag (forskjellen på *bønder* og *bønner*), trykk og rytme. Denne variasjonen kommer til uttrykk gjennom blant annet endringer i tonehøyde, styrke og varighet. Tonehøyde (målt i herz, Hz) er et resultat av en språklyds grunnfrekvens, det vil si hvor mange svingninger (åpning og lukking av stemmebåndene) som blir utført i løpet av ett sekund. Styrke (målt i desibel, dB) er et resultat av svingningsutslaget (eller amplituden) i lydbølgen og forårsakes av den kraften som brukes for å sette i gang svingningene. Varighet (målt i millisekunder, msek) er et resultat av den tiden det tar å forme en språklyd artikulatortisk (Couper-Kuhlen 1986, Lind et al 2000:kap. 2).

Norsk er det som kalles et intonasjonsspråk (se f.eks. Endresen 1991, Nilsen 2003). Det vil si at intonasjonsmønstrene – de ulike setningsmelodiene – i språket er satt sammen av delmelodier eller tonegrupper. Starten på en slik tonegruppe er alltid en trykksterk og tonalt fremhevet stavelse (også kalt en aksentuert stavelse). I en ytring som *det var jammen på tide jeg traff deg!* kan vi tenke oss at stavelsene *jam-*, *ti-* og *traff* blir uttalt med en markert høyere eller lavere tone eller med mer tonebevegelse enn stavelsene rundt. Og vi kan da dele opp ytringen i tonegrupper (også kalt rytmegruppe eller tonal fot) der hver tonegruppe innledes av en slik aksentuert stavelse: *det var* / *'jammen på* / *'tide jeg* / *'traff deg!* De trykksvake stavelsene som kommer før den første tonegruppa, kaller vi opptakt. I eksempelytringen vår har vi altså én opptakt og tre tonegrupper.

De stavelsene i en tonegruppe som ikke er trykksterke og/eller tonalt fremhevet, uttales ofte noe raskere enn andre stavelser, og de blir ofte reduserte (trukket mer sammen, uttalt med schwa ("slapp" e) osv). Sammenlign din egen uttale ordene *det*, *var* og *bare* i de følgende setningene (store bokstaver markerer trykksterke ord):

Det var ikke bare PENDER hun manglet.

Det er ikke BARE bare.

DET er gutten sin, det.

Jeg VAR i Holmenkollen da Brå brakk staven.

Vanligvis er en av tonegruppene mer fremhevet enn de andre, og vi sier at denne tonegruppen har kjerneaksent eller fokal aksent. Hvor vi plasserer den fokale aksenten, er bestemmende for hvilken betydning ytringen får i en bestemt sammenheng. For eksempel sier plasseringen av den fokale aksenten noe om hva vi regner som kjent informasjon i ytringen, og hva som er nytt. I ytringen *Kari reiser i morgen* kan vi ha fokal aksent på den første stavelsen i ordene *Kari*, *reiser* eller *morgen*, og plasseringen gir litt ulike betydningsnyanser.

Tonebevegelsen i stavelsene etter den fokale aksenten er også bestemmende for ytringens betydning. En ytring som *Morten kommer på festen* kan for eksempel uttales med fokal aksent på ordet *Morten*. Med stigning i de stavelsene som følger etter ordet *Morten*, får vi en ytring som fungerer som en eller annen type spørsmål. En jevnere tonebevegelse i de samme stavelsene gir en ytring som fungerer som en påstand eller et svar (forutsatt en sørøstnorsk intonasjon.)

Det finnes egne dataprogrammer som kan hjelpe oss med å foreta instrumentelle målinger og beregninger av ulike prosodiske faktorer i en språklig ytring. I klinisk, ikke-forskningsmessig, sammenheng vil det imidlertid vanligvis være tilstrekkelig å bruke vår egen evne til auditiv oppfatning som analyseverktøy. Det vil si at vi, som én del av det å kartlegge taleflyt, lytter intensivt etter prosodiske særtrekk hos den personen vi kartlegger. Hvordan er trykkfordelingen på ordene personen ytrer? Virker det som om hvert ord uttales med hovedtrykk (stakkato)? Er talestrømmen monoton og uten trykkvariasjon? Hvordan uttales "småordene" (artikler, hjelpeverb, "tomme" pronomener osv) – som reduserte former eller alltid trykksterkt? Hvordan høres setningsmelodien ut? Dekker den en større ordgruppe/hele ytringen, eller er de melodiske bevegelsene kun forbeholdt ordet som enhet? Følger setningsmelodien normalspråklige mønstre (for eksempel stigning mot slutten av uavsluttede enheter (bl.a. en del spørsmål))?

Artikulasjon

Feilproduksjon i artikulasjon (uttale) forekommer hos de fleste språkbrukere fra tid til annen, men i forbindelse med noen former for språkavvik (for eksempel afasi) forekommer det hyppig og er et symptom på vansker på fonologisk eller fonetisk nivå. De fleste feilproduksjonene kan plasseres i en av fire kategorier (se for eksempel Lind et al (2000:117f)): substitusjonsfeil (det vil si at et fonem erstattes av et annet, som når *tar* uttales som /da:r/), tilleggsfeil (det vil si at et fonem legges til fonemsekvensen, som når *nøkkel* uttales som /knøkkel/), utelatelsesfeil (det vil si at et fonem fjernes fra fonemsekvensen, som når *klappe* uttales som /kape/) og feil som skyldes innflytelse fra andre fonemer i den fonologiske omgivelsen, som når *natt og dag* uttales som /nat å na:g/.

Når det gjelder forholdet mellom artikulasjonsfeil og taleflyt, er det ikke nødvendigvis slik at flere artikulasjonsfeil fører til dårligere flyt. Hvis de ordene en person ytrer, blir produsert uten store anstrengelser og med jevn, ikke for lav hastighet, blir talestrømmen oppfattet som flytende, selv om mange av ordene kanskje inneholder artikulasjonsfeil eller er neologismer. Motsatt kan en ytring som er så godt som artikulatorisk feilfri, oppfattes som ikke-flytende dersom den er produsert med stor anstrengelse og i sakte tempo.

En annen viktig faktor (ved siden av graden av anstrengelse) ved kartlegging av forholdet mellom artikulasjonsfeil og taleflyt, er hvordan språkbrukeren forholder seg til sine egne

feilytringer. Godtar språkbrukeren at enkelte ord ikke kommer ut helt slik de skal (gitt at han/hun oppfatter feilproduksjonen), eller forsøker språkbrukeren å rette opp ordet gang på gang til det blir riktig (selvinitiert selvreparasjon, se Lind et al (2000:kap. 7))? En stor mengde slike opprettinger vil hemme taleflyten – spesielt hvis hver oppretting også tar lang tid (dvs mange forsøk før språkbrukeren blir fornøyd) – og fra et interaksjonelt perspektiv vil en god del slike reparasjoner være overflødige. Vi forstår hverandre vanligvis i tilstrekkelig grad selv om ikke alle ord høres helt slik ut som forventet. Her er det selvfølgelig en gradvis overgang fra det som er forståelig og akseptabelt til det som er uforståelig. Når en ytring inneholder så mange artikulatoriske feil og/eller neologismer at vi ikke forstår hva språkbrukeren snakker om, kan vi også snakke om et problem med flyt – noen ganger med selve taleflyten og nesten alltid med den innholdsmessige flyten.

En litt annen type artikulasjonsvanske – som også påvirker taleflyten – er den vi ser i forbindelse med stamming og løpsk tale der hele eller deler av ord og fraser gjentas, i blant mange ganger. Lydforlengelser og blokkeringer (forsøk på å ytre et ord uten at det kommer noen lyd) er andre eksempler på artikulasjonsfenomener som påvirker taleflyten (Shipley & McAfee 1998:229).

Reparasjon

Når vi produserer språklige ytringer, enten vi snakker alene (monolog) eller i samtale (dialog), oppstår det uunngåelig "feil" av ulike typer. Det kan dreie seg om artikulasjonsfeil eller at vi velger feil ordform, eventuelt ikke greier å finne frem til en bestemt ordform, i det mentale leksikonet. Det kan oppstå feil i den syntaktiske konstrueringen, for eksempel at vi utelater grammatisk nødvendige ledd, blander sammen konstruksjoner eller avbryter ytringer. Det kan også oppstå problemer av mer pragmatisk art som gjør at mottakeren i kommunikasjonssituasjonen får vansker med å forstå hva vi mener, hvorfor vi sier det vi sier på akkurat den måten akkurat nå. Når slike "feil" oppstår, kan en av kommunikationsdeltakerne, enten språkbrukeren selv eller en av mottakerne, påpeke og eventuelt rette opp "feilen" (reparasjon) (se for eksempel Lind et al (2000:kap. 7) om reparasjoner generelt og i forhold til språkavvik spesielt). Det er imidlertid ikke alle slike "feil" vi oppdager, og det er ikke alltid nødvendig å reparere dem heller. Et viktig poeng i all kommunikasjon er at prosessen forløper relativt friksjonsfritt, og at vi forstår hverandre i tilstrekkelig grad. Merk ordene "relativt" og "tilstrekkelig" som signaliserer at 100 % gjensidig forståelse i verbal kommunikasjon er en utopi.

Alle språkbrukere produserer "feilytringer" og deltar i reparasjonssekvenser – som normalt er relativt korte – men hos personer med en eller annen form for språk- og/eller taleavvik er mengden feilytringer og reparasjoner ofte svært høy, og ofte tar det svært lang tid å få utført reparasjonene. En stor mengde reparasjoner – som tar lang tid – kan føre til nedsatt flyt i språkproduksjonen. Reparasjonssekvenser inneholder ofte både stille og fylte pauser, gjentakelser, reformuleringer og metakommunikative ytringer, slik som *hva er det det heter?*, *det begynner på b* og lignende. Alle disse elementene er med på å senke selve taleflyten. På den annen side er reparasjoner ofte med på å opprettholde den innholdsmessige flyten. Hvordan man skal forholde seg til reparasjoner, blir dermed en avveining mellom å bevare en innholdsmessig og dialogisk flyt eller en talemessig flyt.

Oppsummering av faktorer som påvirker taleflyt

Vi har nå beskrevet noen sentrale faktorer som vi bør huske på når vi skal kartlegge og vurdere taleflyten hos en språkbruker med en språk- eller talevanske. Som vi har sett, er det ingen av faktorene som kan sies å være fullstendig utslagsgivende; kartleggingen av taleflyt må bygge på en helhetsvurdering der flere av faktorene spiller inn. Det er også vanskelig å si hvilken eller hvilke faktorer som eventuelt er viktigst i bedømmelsen av taleflyt; trolig kan det variere mellom språkbrukere, muligens også i forhold til språkvanske. Fra et teoretisk ståsted kan det imidlertid virke som om talehastighet, plassering av pauser, prosodi og reparasjon må være sentrale påvirkningsfaktorer for taleflyt.

Vi sa innledningsvis at kartlegging og vurdering av taleflyt tradisjonelt har bygd på intuitive, subjektive oppfatning, snarere enn konkrete målinger. Det er ikke nødvendigvis noe galt med det vi kaller intuisjon, men vi bør ha en formening om hva den baserer seg på. Hva er det vi lytter etter og oppfatter, som gjør at vi kategoriserer en språkbruker som ikke-flytende og en annen som flytende? Slike spørsmål er det viktig å kunne stille og besvare ikke bare i forhold til kartlegging, men vel så mye i forhold til utarbeiding av tiltak og evaluering av undervisning. For eksempel vil vi antakelig forsøke andre typer tiltak dersom mangelen på taleflyt skyldes avvikende prosodi, enn dersom den skyldes uforholdsmessig mange selvreparasjoner. Selv om vi her argumenterer for en sterkere bevissthet rundt hvilke faktorer som påvirker graden av taleflyt, skal det sies at det finnes studier som viser at logopeders kliniske bedømmelse av flyt i høy grad samsvarer med objektive målinger (disse studiene gjelder flyt i forhold til afasi) (se referanser i Marshall (2000)). Evne til god klinisk

bedømmelse (god intuisjon) fritar imidlertid ikke logopeden fra behovet for å kunne dokumentere det som skjer. Fagutvikling og overføring av kunnskap må baseres på dokumentasjon, slik også evaluering og rapportering av arbeid med en enkelt klient må være forankret i dokumentasjon. (Se Corneliussen (2002a, b) om dokumentasjon av språklige endringer i forbindelse med spesialundervisning for afatikere.)

De faktorene vi har beskrevet ovenfor, er ikke de eneste som påvirker taleflyten. Vi nevnte innledningsvis at språkbrukssituasjonen – både teksttypen (for eksempel samtale eller høytlesning) og samtalepartneren (for eksempel kjent eller ukjent) – virker inn på taleflyten. Noen andre faktorer som spiller inn, er samtaleemnet og hva slags type språklige ytringer språkbrukeren produserer (Marshall 2000). Når det gjelder samtaleemnet, vil det, naturlig nok, vanligvis være slik at jo bedre språkbrukeren kjenner emnet, jo mer interessert eller involvert han eller hun er i emnet, og jo oftere han eller hun har snakket om det, jo mer flytende vil språkproduksjonen være.

Når det gjelder ulike typer språklige ytringer, kan vi grovt skille mellom proposisjonell og automatisert tale. Proposisjonell tale er enkelt sagt det vi kan kalle "nyskapende" språkproduksjon, det vil si at vi, når vi produserer en ytring, skaper en relasjon mellom noen eller noe (den/det/de vi refererer til) og det vi utsier om referenten(e). Denne relasjonen er i prinsippet ny for hver ytring vi kommer med. Dette henger sammen med et av særtrekkene ved menneskelige språk: at vi ved hjelp av et lite og bestemt antall små enheter (språklydene) kan produsere et i prinsippet uendelig antall ord og setninger (se for eksempel Endresen et al (2000:27)). Automatisert tale er ikke proposisjonell, men består av faste ytringer som brukes i bestemte sammenhenger eller som henger sammen på bestemte måter. Eksempler på dette er hilsningsformuleringer (*hei, hvordan går det?, takk, bare bra*), rim og regler (*elle, melle...*) og oppregninger (for eksempel av ukedagene eller månedene). Språkbrukere med ikke-flytende talepreg har oftere en bedre bevart flyt i automatisert tale.

Siden så mange faktorer påvirker taleflyten, er det normalt at den varierer fra situasjon til situasjon – også hos språkbrukere med språk- og talevansker. I kartlegging og vurdering av taleflyt blir det dermed viktig at vi tar hensyn til denne variasjonen. Dette innebærer også at vi ikke kan se taleflyt som et enten/eller-fenomen, men som noe som kan variere langs en skala. En språkbruker kan være mer eller mindre flytende, avhengig av faktorer i språkbrukssituasjonen og avhengig av det perspektivet man har i forhold til begrepet flyt.

Taleflyt, innholdsflyt og dialogflyt er tre ulike former for flyt, som ikke nødvendigvis alltid samsvarer med hverandre.

Referanser

- Almberg, J. 2000: Kor fort snakkar vi egentleg? *Nordlyd* 28 (60-73).
- Cruttenden, A. 1997: *Intonation* (2. edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Corneliussen, M. 2002a: Hvordan dokumenterer vi? Spesialundervisning for afatikere: Hvordan dokumenterer vi endringer i språklig atferd? *Norsk Tidsskrift for Logopedi* 2/2002 (14-17).
- Corneliussen, M. 2002b: Spesialundervisning for afatikere: Hva skal til for at vår dokumentasjon av språklige endringer blir bedre? *Norsk Tidsskrift for Logopedi* 3/2002 (26-29).
- Couper-Kuhlen, E. 1986: *An introduction to English prosody*. London: Edward Arnold.
- Endresen, R.T. 1991: *Fonetikk og fonologi. Ei elementær innføring* (2. utgave). Oslo: Universitetsforlaget.
- Endresen, R.T., H.G. Simonsen & A. Sveen (red.) 2000: *Innføring i lingvistikk* (2. utgave). Oslo: Universitetsforlaget.
- Fillmore, C.J. [1979] 2000: On fluency. Riggensbach, H. (ed.): *Perspectives on fluency*. Ann Arbor: The University of Michigan Press (43-60).
- Laver, J. 1994: *Principles of phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levelt, W.J.M. 1989: *Speaking. From intention to articulation*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Lind, M., H. Uri, I. Moen & K. Bjerkan 2000: *Ord som ikke vil. Innføring i språkpatologi*. Oslo: Novus forlag.
- Marshall, R.C. 2000: Speech fluency and aphasia. Riggensbach, H. (ed.): *Perspectives on fluency*. Ann Arbor: The University of Michigan Press (74-88).
- Nilsen, R.A. 2003: Intonologi. Åfarli, T.A. & K.M. Eide: *Norsk generativ syntaks*. Oslo: Novus (314-331).
- Shipley, K.G. & J. G. McAfee 1998: *Assessment in speech-language pathology. A resource manual* (2. edition). San Diego: Singular Publishing Group, Inc.
- Svennevig, J. 1995: Samtaleanalyse. Svennevig, J., M. Sandvik & W. Vagle: *Tilnærminger til tekst. Modeller for språklig tekstanalyse*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag (55-122).